

Н.А. Мітряєва,
В.П. Старенький,
М.А. Ішханова,
В.І. Старіков

Експресія бомбезину у хворих на рак легені в динаміці променевої терапії

Інститут медичної радіології
ім. С.П. Григор'єва
АМН України,
м. Харків

Bombesin expression in patients with lung cancer during radiotherapy

Цель работы: Изучение экспрессии бомбезина (B) в крови больных раком легкого (РЛ) в динамике лучевой терапии (ЛТ) для оценки возможности применения опухолевого маркера с целью мониторинга эффективности ЛТ.

Материалы и методы: Обследовано 89 больных РЛ в возрасте 47–70 лет в динамике ЛТ и 40 с хроническими неспецифическими заболеваниями легких (ХНЗЛ) в возрасте 35–66 лет (контрольная группа). По гистологической структуре опухоли больные распределялись следующим образом: плоскоклеточный РЛ (ПРЛ) – 27 (30,3 %); мелкоклеточный РЛ (МРЛ) – 37 (41,6 %); аденокарцинома – 25 человек (28,1 %). Всех обследовали до лечения и после завершения курса ЛТ. Суммарная доза облучения составила 35–45 Гр (режим фракционирования – классический). Для изучения уровня B использовали коммерческий набор «Bombesin ¹²⁵I-Ria-kit» фирмы «DRG» (США); для изучения хронического гонадотропина человека (ХГЧ) – тест-систему ИФА фирмы «Иммунотех» (Россия, Москва); для определения СА-125 – ИФА фирмы «Diatec» (США); для определения простатического специфического антигена (ПСА) – ИФА фирмы «Microwell» (США).

Результаты: Показана 80 %-ная чувствительность B как маркера МРЛ по сравнению с другими онкомаркерами. Уровень B коррелирует с опухолевым процессом в динамике ЛТ.

Выводы: Бомбезин – маркер, обладающий высокой специфичностью к РЛ. Он позволяет осуществлять мониторинг эффективности лучевой терапии МРЛ и ПРЛ. Важно определять уровень маркера до и после лечения. Выявление высокого уровня B в динамике ЛТ является неблагоприятным прогностическим признаком.

Ключевые слова: бомбезин, лучевая терапия, мелкоклеточный рак легкого, плоскоклеточный рак легкого, мониторинг.

Objective: To study bombesin expression in the blood of lung cancer (LC) patients during radiotherapy for evaluation of the possibility to use the tumor marker for monitoring radiotherapy (RT) efficacy.

Material and Methods: The study involved 89 LC patients aged 47–70 undergoing radiotherapy and 40 patients with non-specific chronic lung diseases (NCLD) aged 35–66 (controls). According to the cellular structure of the tumor the patients were divided as follows: squamous cell lung cancer (SCLC) – 27 (30.3%), small-cell LC (SCLC) – 37 (41.6%), adenocarcinoma – 25 persons (28.1%). All patients were examined before the treatment and after radiotherapy course. Total exposure dose was 35–45 Gy (traditional fractionation). To study B levels commercially available Bombesin ¹²⁵I-Ria-kit (DRG, USA) were used. Human chorionic gonadotropin (HCG) was evaluated using Immunotech kit (Russia). Ca-125 was revealed using IEA kit (Diatec, USA), prostatic specific antigen was determined with IEA kit produced by Microwell (USA).

Results: When compared with the other tumor markers bombesin demonstrated 80% sensitivity as a marker of SCLC. B level correlated with the tumor process during RT.

Conclusion: Bombesin is a marker with high specificity to LC. It allows to perform monitoring of RT efficacy in SCLC and SCLC. It is important to determine B level before and after the treatment. High B level during RT is an unfavourable prognostic sign.

Key words: bombesin, radiotherapy, small cell lung cancer, squamous cell lung cancer, monitoring.

Проблема діагностики раку легені (РЛ) нині не можна вважати остаточно вирішеною, оскільки для клініцистів-онкологів важливе, насамперед, вчасність його виявлення. Провртає увагу певна умовність понять «малий рак», «ранній рак», «вчасна діагностика», «рання діагностика», щвдбиває два підходи до діагностики РЛ – бажаний і дійсний. Насправді жу 2/3 онкологічних пацієнтів пухлина генералізована вже на початку лікування, причому метастази клінічно не виявляються. Залишається актуальним виявлення хворих із I стадією (T1 N0 M0) захворювання. Ще два суттєві моменти обмежують можливості діагностики ранніх форм РЛ та злоякісних новоутворів інших локалізацій – біологічні особ-

ливості первинної пухлини, її взаємовідношення з організмом хворого і вчасність діагностичних методів.

Одним із перспективних напрямків можна вважати широке впровадження в клінічну практику кількісних лабораторних методів і тестів для визначення деяких пухлинних маркерів, які характеризують біологічні особливості новоутворів, поряд зі стандартним обстеженням. Термін «маркери пухлини» об'єднує велику групу факторів, які виявляються у злжякісних клітинах і асоційовані зі злжякісним ростом.

Проте відсутність органної специфічності маркерів, які визначаються в крові, примує шукати шляхи підвищення їх діагностичного значення. З цього погляду вивчення специфіч-

них пухлинних маркерів дає важливу інформацію не тільки для диференційної діагностики, але й для скринінгу, оцінки поширення онкозахворювання, контролю радикальності лікування і подальшого моніторингу з метою вчасного виявлення рецидивів і метастазів.

Роль рідстимульованих факторів у процесах трансформації клітин докладно описана в літературі, зокрема, в деяких оглядах згадуються пептиди сімейства бомбезину (Б). Здатність пухлинних клітин регулювати проліферативну активність пов'язана з продукцією ними гормонів і пептидів. До секретуючих факторів, поряд з іншими, належить Б, участь якого в механізмі злоякісної трансформації показана на моделях і пухлинах різної локалізації. Останнім часом найбільш активно вивчають роль Б у розвитку дрібноклітинного раку легень (ДРЛ), на який припадає чверть випадків пухлин легень і який відрізняється високим ступенем злоякісності [1].

Про участь Б у патогенезі ДРЛ свідчать численні дані. Так, він стимулює *in vitro* синтез ДНК і проліферацію більшості клітин із ДРЛ, а також утворення їх колоній у середовищі м'якого агару [2–3]. Зареєстровано підвищений вміст Б в 76 % хворих на ДРЛ [4]. Встановлено прогностично несприятливе підвищення концентрацій Б (понад 100 Од/л) в плазмі крові хворих на рак легень (РЛ), незалежно від гістотипу пухлини [5]. Зростання рівня Б в плазмі крові спостерігалось вже на ранніх стадіях формування пухлинних новоутворів, що значно підвищує ефективність діагностики, оскільки для ДРЛ характерне раннє метастазування [6].

В деяких клітинних лініях ДРЛ людини знайдено специфічні рецептори Б, завдяки яким відбувається біологічна дія факторів росту цього сімейства [3]. Наведені дані є доказом того, що Б – це автокринний стимулятор росту ДРЛ, як *in vitro*, так і *in vivo*. Тому перспективним напрямком диференційної діагностики пухлин легень можна вважати аналіз вмісту Б у сироватці крові та в спинномозковій рідині. Останні дані свідчать про те, що такі пухлинні маркери, як Б, характерні для проміжних стадій процесів ініціації, які згодом переходять у клітинну стадію. Клітинні процеси контролюються цими маркерами в процесі розвитку пухлин [7].

Отже, нині здійснюються досить широкі дослідження з використання серологічного маркера Б для діагностики РЛ. Однак нам невідомо про будь-які дослідження з вивчення рівня Б залежно від гістологічного типу пухлини легень, не розроблені науково обґрунтовані критерії застосування зазначеного пухлинного маркера при комплексній діагностиці та лікуванні РЛ. Поряд з тим аналіз наукової літератури демонструє, що пухлинні маркери, особливо специфічні, доцільно використовувати для поліпшення комплексної діагностики РЛ.

Метою нашого дослідження є вивчення експресії Б бомбезину в крові хворих на РЛ у динаміці променевої терапії (ПТ) для оцінки можливості застосування даного пухлинного маркера з метою моніторингу ефективності ПТ.

Методика дослідження

Серед 89 хворих на РЛ, які отримали курс протипухлинного променевого лікування, 40,4 % належали до зрілого віку (50–59 років), 59,6 % – до літнього (60–69 років). Щоб виключити вплив на показники статевого фактора, ми обстежували тільки чоловіків.

У всіх обстежених була центральна (92,0 %) або периферична (8,0 %) форми РЛ III стадії з різною варіацією критеріїв T і N. До T2 N2 M0 належало 72,0 %, а до T3 N0–2 M0 – 28,0 %. Морфологічну структуру пухлини визначали за допомогою трансторакальної біопсії протягом пробної торакотомії або при ендоскопічному обстеженні.

За гістологічною структурою пухлини пацієнти розподілялися таким чином: плоскоклітинний РЛ (ПРЛ) – 27 (30,3 %), ДРЛ – 32 (41,6 %) і 25 (28,1 %) хворих на аденокарциному. Всіх було обстежено до лікування, через 20–21 добу по завершенні курсу ПТ.

У структурі супровідної патології переважали хронічні захворювання легень (ХЗЛ) – 40 % і серцево-судинної системи (ССС) – 25 %. Безпосередній ефект оцінювали рентгенологічно за ступенем регресії первинного осередку.

Дистанційну гамма-терапію проводили на установці РОКУС-АМ із джерелом випромінювання ^{60}Co (Од = 1,25 МЗв). У 60 хворих було проведено радикальну програму, у 29 – паліативну. При радикальній ПТ сумарні осередкові дози склали: при ПРЛ – 55–60 Гр на первинну пухлину і 45–50 Гр на лімфатичні вузли кореня легень і середостіння; при аденокарциномі – 60–70 Гр і 45–50 Гр на лімфатичні вузли кореня і середостіння.

При паліативній ПТ сумарні дози склали 45–50 Гр на первинний осередок і 35–40 Гр на регіонарні лімфатичні вузли.

У випадку ДРЛ до обсягу опромінювання включали первинний осередок, середостіння, обидва корені та надключичні лімфовузли. Сумарна доза коливалася від 35–45 Гр (режим фракціонування – класичний).

З метою вивчення Б як специфічного маркера РЛ ми порівнювали властивості Б та інших онкомаркерів – хоріонічного гонадотропіну людини (ХГЛ) (група вагітних жінок – 14 осіб), антигену СА-125, асоційованим, насамперед, із раком яєчників (група 20 осіб), простатичного специфічного антигену (ПСА) – марке-

ра раку передміхурової залози (група 20 чол.) Для вивчення концентрації досліджуваних онкомаркерів у плазмі крові використовували такі набори: 1) для визначення бомбезину – комерційний набір «Bombesin¹²⁵I-Ria-kit» фірми «DRG» (США); 2) для визначення ХГЛ – тест-систему ІФА фірми «Иммунотех» (Росія, Москва); 3) для визначення СА-125 – тест-систему ІФА фірми «Diatec» (США); 4) для визначення ПСА – тест-систему ІФА фірми «Microwell» (США). Отримані результати були оброблені статистично з використанням t-критерію Стьюдента.

Результати та їх обговорення

Наводимо результати обстеження та лікування 89 хворих на РЛ, опрацьованих у відділенні ДПКТ Інституту медичної радіології ім. С.П. Григор'єва АМН України і радіологічному відділенні Харківського обласного клінічного онкологічного диспансеру та 40 хворих із ХНЗЛ, які лікувалися в пульмонологічному відділенні міської клінічної лікарні №13.

Внаслідок ПТ у групі із ДРЛ (табл. 1) повна регресія первинного осередку спостерігалася в 32,4% і в 67,6% – часткова. Висока ефективність ПТ по відношенню до даного гістотипу пухлини пояснюється його надзвичайною радіочувливістю.

У групі із плоскоклітинною формою раку повна регресія спостерігалася в 22,4% випадків, часткову – в 26,0%, а стабілізацію процесу – в 30,6%. У цій же групі у 21,6% пацієнтів, яким застосовували тільки паліативну програму, ефекту від ПТ не було зареєстровано. Таку ж закономірність ефективності лікування спостерігалася в групі хворих із аденокарциною.

Таблиця 1 – Розподіл хворих на РЛ залежно від гістотипу і безпосередніх результатів ПТ
Distribution of lung cancer patients according to the histotype and immediate results of radiotherapy

Група хворих	n	Ефект ПТ			ПТ без ефекту
		I гр.	II гр.	III гр.	
ДРЛ	37	32,4 %	67,6 %	—	—
ПРЛ	27	22,4 %	26,0 %	30,0 %	21,6 %
Аденокарцинома	25	12,0 %	28,0 %	35,0 %	25,0 %

Примітки. n – кількість хворих; I гр. – група з повною регресією пухлини первинного осередку; II гр. – група з частковою регресією пухлини; III гр. – група зі стабілізацією процесу.

Певний науково-практичний інтерес для диференційної діагностики становило вивчення рівня Бу у 40 хворих із хронічними неспецифічними захворюваннями легень (ХНЗЛ), серед яких переважали особи зрілого та літнього віку (95,0%).

Ретельні патолого-анатомічні дослідження дозволяють припустити, що існує етіологічна єдність РЛ і попередніх хронічних запальних змін, оскільки в легенях відзначають безсумнівні ознаки метаплазії й атипічного росту епітелію бронхів, які можна розглядати як передракові стани в частини пацієнтів, оперованих з приводу хронічних запальних захворювань. Наведені факти можуть бути підставою для того, щоб вважати неспецифічний бронхіт факультативним передраковим захворюванням [8].

Вміст Б вивчали у хворих на ДРЛ – 37, ПРЛ – 27, аденокарциному – 25 осіб. В пацієнтів із аденокарциною вміст Б був у межах контрольних величин. Дані про вміст Б при ДРЛ і ПРЛ наведено в табл. 2 і 3. У 64 обстежених, незалежно від гістологічного типу пухлини, рівень Б до лікування був вірогідно вищим порівняно з контрольною групою. Слід відзначити, що до лікування рівень Бу хворих із ДРЛ був значно вищим, ніж із ПРЛ (рис. 1). У всіх хворих на ДРЛ на кінець лікування рівень Б практично зменшився в 2 рази, що збігається з істотною регресією пухлини.

Таблиця 2 – Рівень бомбезину у хворих на ДРЛ у динаміці ПТ
Bombesin amount in patients with small cell lung cancer during radiotherapy

Група обстежених	Кількість обстежених	Рівень бомбезину	
		до лікування, нг/л	після лікування, нг/л
Дрібноклітинний рак	37	262,5±5,3**	137,6±4,3*,**
Контроль (ХНЗЛ)	20	42,33±3,07	—

Примітки. Вірогідність відмінностей відносно показника:

* – до лікування ($p < 0,05$);

** – в контрольній групі.

Як можна побачити з наведених даних (табл. 3), пацієнти з ПРЛ у динаміці ПТ розділилися на три групи залежно від ступеня регресії пухлини первинного осередку.

Першу групу склали особи, в яких спостерігалася суттєва регресія пухлини (понад 50,0%) на кінець курсу лікування. Рівень бомбезину також істотно зменшився – в 1,4 рази.

До II групи ввійшли хворі, в яких відзначалася стабілізація процесу. В цій групі була зареєстрована тенденція до зниження рівня на кінець лікування.

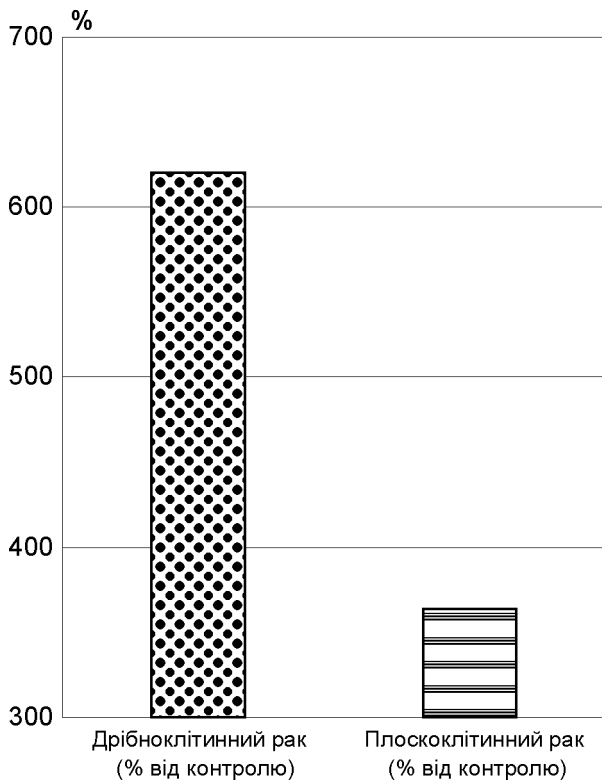

Рис. 1 – Вміст Б у хворих на РЛ залежно від гістоструктури пухлини

Fig. 1 – Bombesin amount in lung cancer patients depending on histological structure of the tumor

Таблиця 3 – Рівень бомбезину у хворих на ПРЛ у динаміці протиопухлинної терапії
Bombesin amount in patients with squamous cell lung cancer during anti-tumor therapy

Група обстежених	Кількість обстежених	Рівень бомбезину	
		до лікування, нг/л	після лікування, нг/л
I гр.	9	152,3±4,6**	104,5±2,9*,**
II гр.	10	149,7±3,0**	135,8±2,8**
III гр.	8	160,5±3,4	159,3±4,2**
Контроль (ХНЗЛ)	20	42,33±0,7	—

Примітки. Вірогідність відмінностей відносно показника: * – до лікування ($p < 0,05$); ** – контрольної групи; I гр. – хворі, у яких на кінець лікування спостерігали часткову регресію; II гр. – пацієнти, в яких на кінець лікування відбувалася стабілізація патологічного процесу; III гр. – хворі, в яких не зареєстровано регресії пухлини.

Третью групу склали особи без позитивної динаміки на кінець курсу ПТ. Рівень Б в кінці лікування вірогідно не відрізнявся від показника до ПТ.

Таким чином, результати роботи свідчать, що рівень пухлинного маркера Б залежить від гістологічного типу пухлини. Це узгоджується з мультифакторністю РЛ.

Згідно з визначенням Я.В. Божмана, пухлинний маркер має корелювати з наявністю пухлини, ступенем її поширення й регресією внаслідок лікування. Всім цим вимогам відповідає Б як маркер ДРЛ [9]. З огляду на актуальність його застосування для діагностики ДРЛ було необхідно вивчити його діагностичне значення порівняно з іншими специфічними маркерами пухлин інших локалізацій. Ми здійснили порівняння з маркерами СА-125, ХГЛ, СПА.

У табл. 4. представлено дискримінаційний рівень (ДР) пухлинних маркерів, обраних для досліджень.

Таблиця 4 – Дискримінаційний рівень пухлинних маркерів

Discrimination level of tumor markers

Пухлинний маркер	Бомбезин	СА-125	ХГЛ	СПА
ДР	55 нг/л	35 Од/л	4 Од/л	4 Од/л

Дискримінаційний рівень (ДР) – це припустима верхня межа концентрації (ПМ) у здорових осіб і в пацієнтів із доброякісними захворюваннями. Якщо рівень ПМ перевищує ДР, його слід вважати підвищеним.

У табл. 5 представлено вміст бомбезину, СА-125, ХГЛ і СПА в онкологічних пацієнтів долікування.

Як відомо, СА-125 є специфічним маркером раку яєчників, ХГЛ – хоріонепітеліоми, СПА – абсолютно специфічним маркером раку передміхурової залози. Тому в контрольних групах були обстежені хворі на рак яєчників, передміхурової залози, а також вагітні, у яких рівень ХГЛ значно підвищений.

Таблиця 5 – Рівень експресії пухлинних маркерів у онкологічних хворих

The level of tumor marker expression in cancer patients

Група обстежених	n	Бомбезин, нг/л	СА-125, Од/л	ХГЛ, Од/л	СПА, Од/л
Рак легень	30	260,9 ±5,70*	25,0 ±8,70	4,2 ±0,53*	1,24 ±0,80
Рак яєчника	20	—	203,3 ±195,30*	—	—
Рак передміхурової залози	20	—	—	—	20,14 ±2,52*
Вагітність	14	—	—	3950 ±319,0*	—
ХНЗЛ (контроль)	20	41,9 ±1,03	22,85 ±7,0	0,96 ±0,70	1,34 ±0,67
Норма		до 55	до 35	до 4	до 4

Примітка. * – вірогідність відносно контрольної групи ($p < 0,05$).

Як свідчать одержані дані, у хворих на ДРЛ спостерігався високий вміст Б порівняно з рівнем інших перелічених маркерів у межах норми.

При інших локалізаціях пухлини, як показано в табл. 5, кожний маркер має високу специфічність для свого виду пухлини.

У табл. 6 наведено дані про вміст пухлинних маркерів в осіб із ДРЛ у динаміці ПТ. Одержані результати свідчать про вірогідне зниження рівня Б після лікування в групі з регресією пухлини понад 50% на фоні незмінних концентрацій інших маркерів (їх концентрація була в межах норми).

Таблиця 6 – Вміст пухлинних маркерів у хворих на ДРЛ у динаміці ПТ
The amount of tumor markers in patients with small cell lung cancer during radiotherapy

Група обстежених	n	Бомбезин, нг/л	СА-125, Ог/л	ХГЛ, Ог/л	СПА, Ог/л
До лікування	32	260,9 ±5,70*	27,0 ±8,70	4,2 ±0,53	1,24 ±0,80
Після лікування	32	100,3 ±4,0***	23,3 ±5,20	2,48 ±0,70*,**	1,19 ±0,80
ХНЗЛ (контроль)	20	42,0 ±1,03	22,9 ±6,90	0,96 ±0,70	1,34 ±0,67
Норма		до 55	до 35	до 4	до 4

Примітки. Вірогідність відмінностей відносно показника: * – контрольної групи ($p < 0,05$); ** – до лікування.

На рис. 2 графічно відтворено діагностичну чутливість чотирьох пухлинних маркерів у

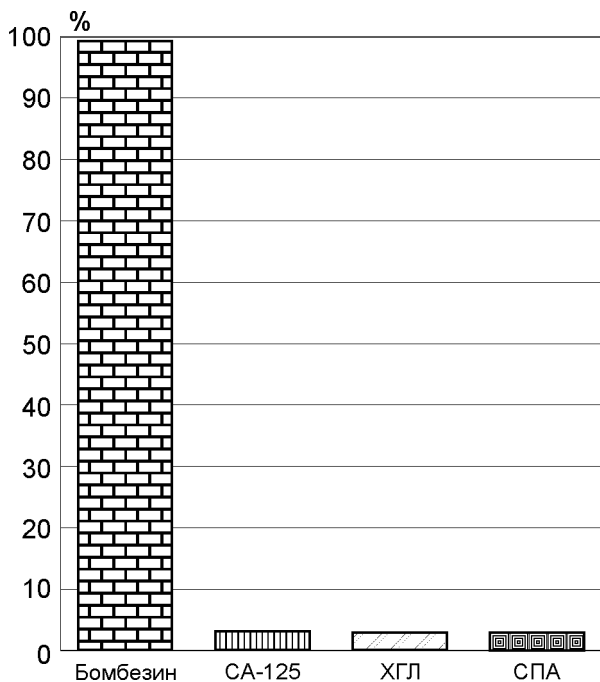

Рис. 2 – Діагностична чутливість пухлинних маркерів у хворих на ДРЛ до ПТ

Fig. 2 – Diagnostic sensitivity of tumor markers in patients with small cell lung cancer before radiotherapy

даного контингенту хворих. Діагностична чутливість становить відсоток спостережень із підвищеним рівнем пухлинних маркерів у пацієнтів зі злуженими пухлинами.

Як свідчать наведені дані, діагностична чутливість Б при ДРЛ досягає 99% на фоні її відсутності в інших маркерів (рис. 2).

Таким чином, зазначені результати свідчать про високу специфічність Б як маркера ДРЛ.

Одержані дані становлять інтерес в теоретичному плані, оскільки доводять, що розвиток ДРЛ супроводжується кількісними змінами вмісту Б і підтверджують автокринну модель пухлинного росту ДРЛ [8]. З погляду практичного застосування, ці дані, безперечно, свідчать про кореляцію рівня бомбезину з пухлинним ростом у хворих на ДРЛ.

Висновки

1. Бомбезин – маркер із високою специфічністю до ДРЛ та ДРЛ.

2. Бомбезин дозволяє здійснювати моніторинг ефективності променевої терапії ДРЛ.

Важливо визначати рівень маркера до і після лікування. Виявлення високого рівня Б у динаміці ПТ є несприятливою прогностичною ознакою.

Література

1. Woll P.I., Rozenqurt E. // *Br. J. Cancer.* – 1988. – Vol. 57. – P. 579–586.
2. Weber S., Zuckerman I.E., Bostwick D.G. et al. // *J. Clin. Invest.* – 1985. – Vol. 75, № 13. – P. 306–309.
3. Garney D.N., Cuttitta E., Moode T.W., Minna I.D. // *Cancer Res.* – 1987. – Vol. 47. – P. 821–825.
4. Thon Hianjiang, Xiong Q. // *J. West China Univ. Med. Sci.* – 1995. – Vol. 26, № 1. – P. 90–93.
5. Мороз Г.С., Горошко В.М. // *Мед. радиол. и рад. безопасность.* – 1994. – Т. 39, № 5. – С. 12–13.
6. Maruno R., Jamaguchi K., Abe K. et al. – *Cancer Res.* – 1992. – Vol. 49. – P. 629–632.
7. Indeiski I.A., Zutz W., Krajenvska B. // *Polish J. of Occupational Med. Environmental Health.* – 1993. – Vol. 6, № 2. – P. 149–156.
8. Saugstad O.D. *Chronic lung disease: the role of oxidative stress* // *Biol. Neonat.* – 1998. – № 74. – P. 21–28.
9. Трахтенберг А.Х., Чиссов В.И. *Клиническая онкоппульмонология.* – М.: ГЭОТАР Медицина, 2000. – 600 с.

Дата надходження: 25.04.2002.

Дата остаточного надходження: 08.07.2002.

Адреса для листування:
Мітряєва Наталія Андріївна,
ІМР ім. С.П. Григор'єва АМНУ, вул. Пушкінська, 82,
Харків, 61024, Україна